

„Saugantis žmogus yra saugesnis. Kur nebesaugu praeičiai, nebesaugu dabarčiai ir ateičiai.“

Viktorija Daujotytė

GYVASIS PAVELDAS. ŠIANDIENOS AKTUALIJOS IR GALIMI SPRENDINIAI

Vilma Griškevičienė, Mažosios Lietuvos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininkė, Šilutės rajono savivaldybės administracijos Švietimo ir kultūros skyriaus Kultūros poskyrio vedėja

„Gyvasis paveldas“ – tokiu pavadinimu dažnokai šiandien siūloma įvardyti etninę kultūrą, kuri oficialiuose dokumentuose dar transformavosi į Nematerialaus kultūros paveldo / vertybių sąvoką.

Nesivaikysime skirtingų įvardijimų, paanalizuokime vyksmą, keliantį nemažai klausimų jau dešimtmečius. Ir ypač dabar, esant tokiems išorės geopolitiniams ir vidaus faktoriams.

Sakoma, kad kartojimas yra mokslų motina. Šiame pranešime tik dar kartą pakartojamos vis labiau ryškėjančios aktualijos ir problemos etninės kultūros srityje, su kuriomis susiduria savivaldybės, regionai.

Kartkartėmis vis iškyla klausimas apie lietuvišką tapatybę. Mokslininkai įvardija ryškų vertybinį lūžį kartose. Pasak jų, dažniausiai tautinė tapatybė suvokiama dvejopai – kaip pilietinė ir etninė. Etninė samprata apima kalbą, tradicijas, pasaulėjautą ir t. t., o pilietinė – pilietiškumo jausmą, pilietines pareigas, įstatymų gerbimą. Mokslininkė Aida Savicka įvardija, kad moksliniuose darbuose teigiama, jog Lietuvoje dominuoja etninė tautiškumo samprata, lietuviui labai svarbu papročių ir tradicijų išmanymas, kalba / tarmės, gimimo vieta. Tapatybę turime suvokti kaip visumą ir tą puikiausiai mums iliustruoja ukrainiečių pavyzdys.

Pripažįstame, kad etninė kultūra kinta, prisitaiko prie laikmečio pokyčių, juk nereikalaujame nešioti klumpių, bet esmė turi išlikti. Tai, kas suteikia galimybę mums, kaip tautai, išsiskirti iš kitų, o žmogui, suprantančiam savo istorijos, tradicijų svarbą, etnokultūrinį paveldą, leidžia pasijusti savo tautos dalimi, kur jis begyventų, yra labai svarbu. Prisiminkime, kokias žinias, tradicijas atsinešėme iš savo namų, ką dainavome stovėdami Baltijos kelyje VISI. Ir tai mūsų tėvų, senelių dėka. Pasauliui mes įdomūs tik savo savitumu.

Vykstant šiandienams pokyčiams, globalizacijos procesams, mūsų etninė kultūra, kaip vienas iš pagrindinių valstybingumo pamatų, silpnėja, sunkiau išlaikyti individo ir tautos dvasinį mentalitetą, integruoti vertybes į pasaulėjautos sistemą.

Kad išvengtume formalaus fasadinės kultūros plitimo, etninei kultūrai reikia tikros, subalansuotos politikos, ir valstybė turi tam visus instrumentus: įstatymus, finansus ir komunikacijos priemones, kurias pakoregavus ir tikslingai panaudojus galima iš esmės, o ne fragmentiškai, spręsti etninės kultūros problemas. Tikslinga konkrečiai žinoti tai, kas iš tiesų suformuoja etninės kultūros / nematerialaus kultūros paveldo vertybių saugojimo, tyrinėjimo ir sklaidos prioritetus, pateikia visuomenei vertinti strategijos / veiksmų plano įgyvendinimo rezultatus, atsakingai vykdo pokyčių stebėseną.

Savivaldybės, nors ir deda nemažai pastangų, vienos negali išspręsti didėjančių problemų šioje srityje.

Nepavyko atrasti duomenų, kaip buvo vykdoma pokyčių stebėseną etninės kultūros srityje nuo 2010 m. Etninės kultūros situacijos kitimą regionuose pagrįsti galime tik tokiais duomenimis, kaip Kultūros ministro 2010 m. patvirtintos Etninės kultūros plėtros valstybinės

2010–2014 metų programos analizėje pateiktais skaičiais ir 2021 m. Etninės kultūros globos tarybos atliktos Etninės kultūros etnografiniuose regionuose stebėsenos suvestinės duomenimis, kuriuos pateikė savivaldybės (iš 60 savivaldybių duomenis pateikė 52).

Sovietmetis sudavė didelį smūgį Lietuvos etninės kultūros pamatui. Šeima, buvusi pagrindinė tradicijų, pasaulėjautos perteikėja, daugeliu atveju nebėra esminis etninės kultūros laiduotojas. Šis įpareigojimas didžia dalimi dabar tenka kultūros institucijoms, bendruomenėms ir švietimui.

Lietuvoje veikia daugiau kaip 1000 mokyklų. Mokyklos turi teisę apsispręsti, kaip suteikti etninės kultūros pagrindus: integruoti etninę kultūrą į pamokas ar neformalųjį švietimą, vesti atskirą privalomą pamoką, ar parengti ir įgyvendinti modulį. Viskas yra rekomendacinio pobūdžio. Taip pat ir 2022 metais rekomenduota Etninės kultūros bendroji programa. Etninės kultūros globos tarybai pateikti Savivaldybių duomenys parodė, kad tik 19 ikimokyklinių įstaigų ir 4 bendrojo ugdymo mokyklos yra pasirinkusios etninės kultūros kryptį, tik 20 mokyklų etninė kultūra mokoma kaip atskiras dalykas ir tik 8 neformaliojo švietimo mokyklose mokoma etninės kultūros dalykų. Tikėtina, kad aštriausia problema ugdymo sektoriuje yra ne nenoras, o kvalifikuotų etninės kultūros specialistų stoka.

Be jokių abejonių, švietimo sistemoje (nuo darželių-lopšelių) etninė kultūra, kaip nacionalinis prioritetas, turi rasti ne rekomendacijų ir vietinių švietėjų-kultūrininkų asmeninės iniciatyvos dėka, o aiškaus reglamentavimo būdu, ugdymas turi būti nuoseklus ir sistemingas.

2009 m. Lietuvoje veikė 444 suaugusiųjų ir 310 vaikų folkloro kolektyvų, iš viso – 754 kolektyvai. Tuo metu kraštotyrinę veiklą Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose vykdė daugiau kaip 400 būrelių. Ministerijos analizėje įvardyta, kad tuo metu dar veikė apie 600 kitų etninės pakraipos būrelių. 2021 m. stebėsenos duomenimis prie kultūros įstaigų veikė 295 kolektyvai, prie ugdymo įstaigų – 84, savarankiškai veiklą vykdė 37 kolektyvai ir 15 kolektyvų veikė NVO, bendruomenėse, iš viso – 431 kolektyvas. Duomenų apie kraštotyrinę veiklą mokyklose net neturima.

2009 m. iš 2000 bendruomenių apie 450 vykdė savo veiklą tradicinės kultūros pagrindu. Įdomu, koks būtų šis skaičius dabar? Kas vykdo šio proceso stebėseną?

UNESCO parengė ir 2003 metais paskelbė Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją (Lietuva jai taip pat pritarė), kuri šiandieną yra svarbiausias tarptautinis juridinis dokumentas, reglamentuojantis nematerialių kultūros vertybių apsaugą.

Su Konvencija akivaizdžiai nedera Lietuvos praktika itin ryškiai siaurinti šios srities specialistų rengimą Lietuvos aukštosiose mokyklose. Nėra parengta perkvalifikavimo programa. Turime įvertinti ir būsimą specialistų kaitos tendenciją. Kai specialistų mažėja / nebelieka / išstumiami iš švietimo sistemos, iš regionų kultūros įstaigų, kyla klausimas dėl autentikos / kokybės. Galimai tikėtina, kad tai sąmoningas procesas siekiant etninę kultūrą savotiškai sukompromituoti.

Specialistų rengimo ir poreikio įdarbinti situacija gerėtų, jei būtų atliekami tyrimai, išdiskutuota, parengta ir įgyvendinta gretutinių studijų programa, pvz., pradinių klasių ar lietuvių kalbos, muzikos mokytojas-folkloristas / etnografas, kultūros vadybininkas ar komunikacijos specialistas-etnografas / folkloristas, muziejininkas / etnografas ir kt. Savivaldybės, kurios prisideda įgyvendinant tokias studijų programas, taip pat turi būti motyvuojamos, įvertinamos.

Etninės kultūros specialistai ugdymo įstaigose padėtų folkloriniam judėjimui, bendruomenėms, kurios Lietuvoje tapo aktyviomis gyvenimo dalyvėmis, bet joms dažnai trūksta šios srities žinių.

Stebėsenos duomenimis, Lietuvoje veikia tik 10 etninės kultūros srityje specializuotų kultūros centrų, 22 tradiciniai amatų centrai, įkurti Žemės ūkio ministerijos ir savivaldybių iniciatyvomis. Etninės kultūros funkciją vykdo regioniniai parkai, informacijos centrai ir kitos institucijos.

Dažnokai išgirstame pašaipą, kiek gi jūs ten galite mokytis lieti žvakes, pinti juostas. Jei yra poreikis, tai ir yra aktualu. Šiandiena rodo, kad mokėti pasigaminti žvakę gali būti ir net labai aktualu. Kultūros dalyvį / vartotoją užaugina artima aplinka, nuolatinis dalyvavimas. Ne pavienės akcijos, ne retas apsilankymas teatre ir kt. Ydinga šių dienų praktika kalbant apie etninę kultūrą arba apie šiuolaikinį meną būtinai juos priešinti. Kodėl taip? Viskam galime rasti dermę. Regionuose išlieka aktualu tiek pažinti profesionalų meną, tiek įprasminti savastį ir, svarbiausia, sudaryti sąlygas perimamumui.

Apie tai, kad dalyvavimas kultūroje atlieka ne tik kultūrinę, bet ir socialinę funkciją, nebesiplėšime.

Teigiama, kad etninės kultūros (apskritai identiteto) tyrimai yra vieni iš prioritetinių. Jei tokie tyrimai atliekami, būtina jų sklaida regionuose, o jų pritaikomumas sudarytų pokyčių galimybę.

Įgyvendinant UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos nuostatas pradėtas rengti Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sisteminis sąrašas, pristatantis jų įvairovę, apibūdinantis ypatybes, raidą ir gyvybingumą, reikšmę visuomenei, nurodantis, kokia bendruomenė jį puoselėja ir praktikuoja, kokios priemonės taikomos dėl jos išsaugojimo, žinomumo didinimo. Nuo 2017 m. sudaromas Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadas, t. y. Nacionalinis sąvadas, kuris kasmet papildoma naujomis vertybėmis. Ir net suteikus nacionalinį pripažinimą, praktiškai tik Savivaldybės / teikėjai lieka atsakingi už jo puoselėjimą, sklaidą. Jei kultūros vertybė tampa nacionaline, dėmesiu ir atsakomybe turi dalytis savivaldybės ir valstybė. Ir tam yra galimybė, jei, pvz., Lietuvos kultūros tarybos programoje „Etninė kultūra ir nematerialus kultūros paveldas“ galėtų dalyvauti ne tik trys didmiesčiai, bet ir tos savivaldybės, kurios turi vertybių, įtrauktų į Nacionalinį sąvadą, situacija keistūsi iš esmės. Tai motyvuotų savivaldybes kurti vietinį vertybių sąrašą. Nacionalinio kultūros centro duomenimis, dabar tik 3 savivaldybės vykdo šią veiklą pagal teisės aktus. Tai kaip su konvencijos įgyvendino nuostatomis?

Ryški dominantė – nėra duomenų sistemos ir institucijos, kuri atlieptų lūkestį – tai yra kauptų visą informaciją apie nematerialųjį paveldą įvairiais pjūviais, galėtų surinkti ir apibendrinti informaciją iš kitų ministerijų, visų savivaldybių, Mokslo tarybos ir kitų institucijų, kuri inicijuotų tyrimus, prognozuotų pokyčius, telktų spręsti problemas nedelsiant.

2018 metais įvyko Lietuvos kultūros tarybos finansuojamų programų pertvarka. Įteisinus atskirą Tolygios kultūros raidos programą regionams, 57 savivaldybių paraiškų teikėjai dalinį finansavimą gali gauti iš šios programos įvairioms idėjoms finansuoti, tai yra profesionaliam menui, etninei kultūrai, šventėms, tarpsritiniams projektams įgyvendinti ir t. t., ir t. t. Visai Lietuvai pagal regionus (išskyrus tris didmiesčius) skirta šiek tiek daugiau nei 3 milijonai eurų iš 25 milijonų. Suprantame, viskas sueina į finansinius išteklius, kurių valstybė turi tiek, kiek turi, tačiau tarkimės, ieškokime kompromiso. Ir vis nesibaigia interpretacijos dėl etninei kultūrai skiriamų lėšų. Regionų žmonės vargina neaiškumas: tai kuri institucija yra teisi teikdama duomenis dėl etninės kultūros finansavimo? Kas atsakingas?

Etninės kultūros sklaida, ypač regionuose, turėtų būti skatinama ir per visas įmanomas / turimas komunikacijos priemones. Esminius sprendimus dėl radijo, televizijos laidų, anonsų turi priimti specialistų komanda, kurioje turėtų būti ir etninės srities ekspertas. Tikslinga sukurti mechanizmą, kuris skatintų deramą, pozityvų ir svarbiausia – nuoseklų etninės kultūros populiarinimą per vietos spaudą, ypač regionines televizijas. Tam reikia aiškių prioritetų ir tikslinių finansų. Žiniasklaidos atstovams tikrai padėtų etninės kultūros specialistai regionuose.

Įvertindami tai, kad etninė kultūra yra tautos išlikimo pagrindas, šiuo metu matome ne itin džiuginančius procesus etninės kultūros srityje, primename, kad Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje išaiškinta, kad „Etninė kultūra – visos tautos (etnoso) sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų

savitumą“. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 42 straipsnyje įvardyta: „Valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga“. Viena iš vertybių – etninė kultūra.

Ir šiandien išlieka aktuali 1999 metais rugsėjo 4 d. priimta Estijos, Latvijos, Lietuvos rezoliucija „Dėl etninės kultūros išsaugojimo Lietuvoje, Estijoje ir Latvijoje“: „Etninė kultūra Baltijos valstybėse patyrė ir ateityje gali patirti nemaža nuostolių bei prievartinį svetimų kultūrų brukimą, kuriuos nulėmė ir nulems istorijos posūkiai“. Joje parašyta: „primenama Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos parlamentams ir vyriausybėms, kad jos atsako už etninės kultūros išsaugojimą bei gyvosios tradicijos tęstinumą, ir siūlo joms parengti konkrečių priemonių kompleksą ir jį finansuoti iš valstybių biudžetų“. Šiuo metu rūpintis etnine kultūra, kaip savarankiška funkcija, perduota savivaldybėms (Vietos savivaldos įstatymo 6 str. 13 punktas – „gyventojų bendrosios kultūros ugdymas ir etnokultūros puoselėjimas“). Iki šiol nėra metodikos, kaip turi vykti šios funkcijos įgyvendinimo priežiūra.

Stebėsenos duomenimis, etninę kultūrą, kaip atskirą programą / priemonių planą, yra patvirtinusios tik 10 savivaldybių, kitos atsakiusios į klausimą teigė, kad yra integravusios į kitus strateginius dokumentus. Iš 47 savivaldybių atsakymų gauta informacija: 7 savivaldybių administracijose dirba už etninės kultūros priežiūrą atsakingi specialistai, 31 savivaldybė nurodė, kad nėra kam pavesti kuruoti etninės kultūros.

Kiek nugirdome, šiuo metu vyksta naujo, svarbaus dokumento – Lietuvos kultūros politikos pagrindų įstatymo – projekto rengimas. Ar šiame procese dalyvauja etninės kultūros ekspertas (-ai)? Skaitome baigiamą formuoti strategiją *Lietuva 2050*, joje keturi galimi Lietuvos ateities scenarijai. Tik skaitome ir kažkodėl tyliai užduodame klausimą sau: kodėl tiek nedaug dėmesio kultūrai ir vertybėms, kodėl projekto scenarijuose kultūros reikalai, tradicinė kultūra itin specifiskai matomi? Ar mes jau pasiruošę susitaikyti su tapatybės devalvacija? Įdomu, kiek regionų kultūros atstovų dalyvavo šio projekto rengimo kūrybinėse dirbtuvėse?

Dauguma savivaldybių, atlikus LSA apklausą, pritarė tam, kad etninės kultūros puoselėjimo funkcija turėtų būti priskirta valstybinėms (valstybės perduotos savivaldybėms) funkcijoms taip, kaip yra perduotas, pvz., jaunimo politikos įgyvendinimas. Tai leistų didinti etninės kultūros / nematerialaus paveldo prestižą, pasidalyti atsakomybe, susitarti dėl teisinių, techninių, administracinių ir finansinių priemonių, nuosekliai vykdyti stebėseną, laiku priimti tinkamus sprendimus.

Viename straipsnyje nuskambėjo puikus ir aktualus pasakymas: „Ar tai būtų jūsų šeimos gerovė, ar šalies gynyba, pradėkite dirbti jau dabar – namo nepastatysite be pamatų: kuo jie bus stipresni, tuo jūsų namas bus tvirtesnis ir patikimesnis. Ir dabar sakau: ruoštis karui reikia gyvenant taikos metu, gerbiant laiką, kurį turime, ir vieni kitų idėjas, pastangas, įsiklausant ir realiai veikiant“.

Siekiame ir skatiname diskutuoti, ar ne laikas turėti nacionaliniu lygiu parengtą ir patvirtintą Regionų kultūros plėtros programą? Niekas nenori būti paliktas užribyje.

Ir pabaigai. Šiandien minime iškilaus Lietuvos ir mano krašto žmogaus, filosofo, kultūros veikėjo Vydūno 155-ąjį gimtadienį ir negaliu nepacituoti šios visa ko esmę nusakančios jo minties: „Tėvynė neatskiriama nuo žmogaus esmės. Ji yra ta duotybė, kurioje žmogus gali suvokti savo būties prasmę ir siekti sąmoningumo, todėl Tėvynė dar yra užduotis ir pareiga“. Atsakykime sau: ar vykdome šią užduotį ir pareigą tinkamai?

Esame atviri ir pasirengę konstruktyviai bendradarbiauti. Tikiuosi ir šioje auditorijoje jau turime bendraminčių, galinčių ir norinčių ne tik kalbėtis, bet ir realiai veikti.

Ačiū už dėmesį.